

LZA HSZN apkopojusi pētījuma rezultātus par COVID-19 pandēmijas ietekmi uz Latvijas tautsaimniecību

Rakstā atspoguļoti Latvijas Zinātņu akadēmijas (LZA) Humanitāro un sociālo zinātņu nodaļas (HSZN) organizētās aptaujas par COVID-19 pandēmijas radīto ietekmi uz Latvijas tautsaimniecību rezultāti.

Aptaujas mērķis bija noskaidrot dažādu organizāciju (valsts iestāžu, zinātnisko un nevalstisko organizāciju, ražošanas un pakalpojumu uzņēmumu un citu ekonomiskās darbības veicēju) vadītāju, darbinieku un ekspertu priekšstatu par COVID-19 pandēmijas radīto ietekmi uz Latvijas tautsaimniecību un vēlamo tautsaimniecības attīstības scenāriju pēc pandēmijas.

Aptauja veikta no 2020. gada 21. aprīļa līdz 30. aprīlim, tas ir, laikā, kad jau bija izsludināts ārkārtas stāvoklis, pausti fakti un izteiktas prognozes par COVID-19 pandēmijas ietekmi uz tautsaimniecību kopumā un atsevišķām tās nozarēm.

Aptaujas datu iegūšanai tika izmantota aptauju organizēšanas un datu apstrādes programmatūra *Google Forms*. Aptaujas anketa, kas ietvēra 10 jautājumus, dalībniekiem bija pieejama tiešsaistē. Rezultātu apstrādei daļēji izmantotas *Google Docs*, *Google Sheets*, un *Google Slides* iespējas un analītiski aprēķini *Excel* vidē.

Aptaujas anketas tika izsūtītas 250 organizācijām un ekspertiem (1.-4. tabulas). Atbildes saņemtas no 40 organizācijām (16% no izsūtīto uzaicinājumu skaita, 10 no tām bija anonīmas). 29 uzaicinājumi bija izsūtīti LZA locekļiem (ekspertiem). Šie eksperti tika izvēlēti, vadoties pēc trim kritērijiem: (1) LZA locekļi, kuri darbojas LZA HSZN ekonomistu grupā; (2) LZA locekļi, kuri nedarbojas šajā grupā, bet interesējas un izsaka viedokļus par Latvijas tautsaimniecību; un (3) LZA locekļi, kuri vada zinātniskās institūcijas. No uzaicinātajiem LZA locekļiem eksperta kategorijā atbildēja viens eksperts, bet daži atbildēja kā savu organizāciju pārstāvji (vadītāji).

1. tabula. Aptaujas dalībnieku sadalījums pēc darbības jomām

Darbības jomas	Izsūtīti uzaicinājumi piedalīties aptaujā	% no kopā izsūtītajiem uzaicinājumiem	Atbildējušo organizāciju skaits	% no atbildējušo organizāciju kopskaita
Valsts iestādes/institūcijas (Saeima, ministrija u.c)	18	7,2	4	10,0
Rūpnieciskā ražošana	57	22,8	3	7,5
Pakalpojumu sniedzēji	79	31,6	16	40,0
Zemnieku saimniecības	13	5,2	2	5,0
Nevalstiskās organizācijas	24	9,6	4	10,0
Augstākās izglītības iestādes	16	6,4	6	15,0
Zinātniskās pētniecības institūti	14	5,6	4	10,0
Eksperti	29	11,6	1	2,5
Kopā	250	100	40	100

Avots: Aptaujas materiāli.

Uzaicinājumu sadalījums pēc darbības jomām un nozarēm bija samērīgs ar nozaru lielumu un jutīgumu pret COVID-19 pandēmijas radītajiem apgrūtinājumiem (1. un

2. tabula). Atbilžu sadalījums ir nevienmērīgāks, tomēr ir saņemtas atbildes no dažādu nozaru un darbības veidu organizācijām, tostarp no vairākām valsts institūcijām, augstākās izglītības iestādēm, zinātniskajiem institūtiem un uzņēmēju sabiedriskajām organizācijām, tas ir, organizācijām, kas ir labi informētas par savās jomās notiekošo (47,5% no atbildēm). 52,5% no atbildēm saņemtas no dažādu nozaru, darbības formu un lieluma ekonomiskās darbības veicējiem.

2. tabula. Aptaujas dalībnieku sadalījums pēc nozarēm

Nozare	Uzaicinājumu skaits	% no uzaicinājumu kopskaita	Atbildējušo organizāciju skaits	% no atbildējušo organizāciju kopskaita
LZA eksperti	29	11,6	1	2,5
Valsts pārvalde	18	7,2	4	10,0
Augstākā izglītība	16	6,4	6	15,0
Zinātniskā pētniecība	14	5,6	4	10,0
Pārtikas ražošana	25	10,0		
Mašīnbūve un metālapstrāde	9	3,6		
Kokapstrāde	1	0,4		
Ķīmijas nozare (ieskaitot kosmētikas preču ražošanu)	7	2,8	2	5,0
Šūšanas un tekstilizstrādājumu ražošana	9	3,6		
Elektrotronikas un elektrisko preču ražošana	6	2,4	1	2,5
Tirdzniecība (ieskaitot aptiekas)	14	5,6		
Būvniecība	5	2,0		
Transports un tūrisms	12	4,8	2	5,0
Pasts un sakari	4	1,6		
Elektrības, ūdens un gāzes apgāde	3	1,2		
Finanšu pakalpojumi	8	3,2		
Nekustamā īpašuma apsaimniekošana	3	1,2	1	2,5
Sabiedriskā ēdināšana	4	1,6	1	2,5
Mediji	3	1,2	2	5,0
IT	10	4,0	5	12,5
Kultūra, atpūta	9	3,6	2	5,0
Zinātne, profesionālie pakalpojumi (grāmatvedība)	3	1,2	2	5,0
Veselības aprūpe (zobārstniecība)	1	0,4	1	2,5
Lauksaimniecība	13	5,2	2	5,0
Nodibinājumi, biedrības	2	0,8		
Zinātnieku sabiedriskās organizācijas	2	0,8	2	5,0
Uzņēmēju sabiedriskās organizācijas	18	7,2	1	2,5
Pašvaldību organizācijas	2	0,8	1	2,5
Kopā	250	100	40	100

Avots: Aptaujas materiāli.

2. tabulā uzrādītais nozaru dalījums ir tuvināts NACE 2 ekonomiskās darbības veidu klasifikācijai¹, taču klasifikatora detalizācijas līmeņi nav stingri ievēroti. Piemēram, NACE klasifikatorā nozare „Lauksaimniecība” ir vienā līmenī ar nozari „Apstrādes rūpniecība”, bet tabulā apstrādes rūpniecība ir detalizēta sīkāk – pārtikas ražošana, mašīnbūve un metālapstrāde, utt.

Vairāki aptaujas dalībnieki nebija norādījuši savu organizāciju juridisko statusu, tāpēc 3. tabulā ir izmantots pieņēmums, ka valsts augstākās izglītības, kultūras un zinātniskās pētniecības organizācijas, kuras nav nosaukušas savu juridisko statusu ir atvasinātas publiskas personas², bet rūpnieciskās ražošanas un pakalpojumu uzņēmumi – akciju sabiedrības vai sabiedrības ar ierobežotu atbildību (SIA).

3. tabula. Atbildējo organizāciju sadalījums pēc juridiskā statusa

Organizācijas juridiskā forma	Atbildējo organizāciju skaits	% no kopējā atbildējo organizāciju skaita
Valsts institūcijas	4	10,0
Atvasinātas publiskas personas	13	32,5
Akciju sabiedrības/SIA	14	35,0
Zemnieku saimniecības	2	5,0
Individuālie uzņēmumi	1	2,5
Pašnodarbinātie	1	2,5
NVO	4	10,0
LZA eksperti	1	2,5
Kopā	40	100

Avots: Aptaujas materiāli.

Atbildējo organizāciju sadalījums pēc strādājošo skaita redzams 3. tabulā. Pieņemts, ka LZA eksperti un pašnodarbinātie norāda strādājošo skaitu grupā 1-9.

4. tabula. Aptaujas raksturojums pēc organizācijās strādājošo skaita

Organizācijā strādājošo skaits	Atbildējo organizāciju skaits	% no kopējā atbildējo organizāciju skaita
1-9	10	25,0
10 – 49	5	12,5
50 – 249	12	30,0
Vairāk kā 250	11	27,5
Tikai valdes locekļi	2	5,0
Kopā	40	100

Avots: Aptaujas materiāli.

Aptaujas dalībnieki bija lūgti atbildēt uz vairākiem jautājumiem: kādu Latvijas iekšzemes kopprodukta pieaugumu viņi paredz 2020., 2021. un 2022. gadā; kuras piecas nozares pēc viņu domām ir visvairāk cietušas COVID-19 pandēmijas ietekmē un kuras piecas nozares pandēmijas ietekmē ir visvairāk ieguvušas; kādā veidā pandēmija visvairāk ietekmē viņu organizācijas darbību, kāda ir viņu organizācijas

¹ NACE: Saimniecisko darbību statistiskā klasifikācija Eiropas Kopienā, 2. redakcija. <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/klasifikacijas/nace-2-red/kodi>

² Augstskolu likuma (pieņemts: 02.11.1995, spēkā no 01.12.1995) 7. pants „, Augstskolu un koledžu juridiskais statuss un atribūtika” nosaka, ka „Valsts dibinātās augstskolas (izņemot Latvijas Nacionālo aizsardzības akadēmiju) ir atvasinātas publiskas personas”.

rīcība, atbildot uz pandēmijas radītajiem apdraudējumiem un iespējām, un kāda ir vēlamā rīcība, lai mazinātu pandēmijas negatīvo ietekmi uz Latvijas tautsaimniecību.

Secinājumi

Gan aptaujā uzaicināto skaits, gan atbildējušo skaits nav tik liels, lai aptaujā atklāto varētu uzskatīt par visas Latvijas sabiedrības viedokli, tāpēc **aptaujas rezultāti uzskatāmi tikai un vienīgi par konkrētās atbildējušo kopas viedokli.**

Neskatoties uz iepriekš minēto pārstāvniecības ierobežojumu, aptaujas rezultāti sniedz skaidri identificējamu priekšstatu par COVID-19 ietekmi plašā organizāciju spektrā, kā arī informāciju par dažādu sabiedrības daļu (ekspertu, uzņēmēju, strādājošo, valsts institūciju vadītāju utt.) attieksmi pret pandēmijas ietekmi.

Lai pārliecinātos par aptaujā iegūto rezultātu saskaņu ar patieso situāciju Latvijas tautsaimniecībā, aptaujas rezultātu analīze papildināta ar atsevišķu makroekonomisko un nozaru datu analīzi, izmantojot oficiālās statistikas jaunākos pieejamos datus³.

Kaut gan aptaujas dalībnieki paredz, ka COVID-19 pandēmijas ietekmē 2020. gadā Latvijas ekonomiskās darbības rezultāti noteikti pasliktināsies, pieļaujot pat ievērojamu IKP samazinājumu, lejupslīde nebūs ilgstoša un jau 2021. gadā var būt pozitīvi augsmes rādītāji, bet 2022. gadā atgriezīsies stabila un ilgtspējīga augsmes.

Aptaujas dalībniekiem ir bijis grūti nosaukt piecas visvairāk cietušās nozares. Virzoties no pirmās uz piekto visvairāk cietušo nozari, samazinās vienprātība un palielinās nosaukto nozaru skaits un neatbildējušo skaits.

Kopumā 235 atbildēs nosauktas 36 nozares, ekonomiskās darbības veidi vai jomas, kas pēc atbildētāju domām COVID-19 pandēmijas ietekmē ir cietušas visvairāk.

No plašā aptaujas dalībnieku nosaukto nozaru kopuma pārliecinoši izdalās visvairāk cietušās nozares: viesmīlības nozare, tūrisma nozare, mākslas, mūzikas, kultūras un izklaides darbības, transporta nozare (vairāk gaisa un pasažieru transports), sporta darbības. Tās visas ir nozares, kas saistītas ar pārvietošanās un pulcēšanās ierobežojumiem. Par ekonomiskajām grūtībām šajās nozarēs bieži atrodama informācija plašsaziņas līdzekļos.

Aptaujas dalībnieki nedomā, ka COVID-19 pandēmija būtu jūtami ietekmējusi rūpniecisko ražošanu, tirdzniecību, lauksaimniecību, būvniecību un citas Latvijas tautsaimniecībai nozīmīgas nozares.

COVID-19 pandēmijas radīto iespējamo zaudējumu kopumā valstī var aptuveni novērtēt pēc visvairāk cietušo nozaru devuma kopējās pievienotās vērtības ražošanā pirms krīzes. Pēc CSP datiem, 2017. gadā, kad Latvijas tautsaimniecībā bija augsmes periods, nosauktās visvairāk cietušās nozares kopā ir devušas mazāk par 5% no kopējās pievienotās vērtības. Tūrisma devums IKP statistikā netiek uzrādīts, jo tas sadalās vairākos darbības veidos, kas, atbilstoši NACE klasifikācijai ir iekļauti atbilstošajos darbības veidos. Turpretī nozares, kuras aptaujas dalībnieki nenosauc kā pirmās visvairāk cietušās nozares, ir nozīmīgas Latvijas tautsaimniecībai – tās dod gandrīz 40% no kopējās pievienotās vērtības.

Pat pieņemot, ka nosaukto nozaru ieguldījums kopējās pievienotās vērtības ražošanā ir lielāks nekā pašas nozares ieguldījums, jo tās rosina pieprasījumu plašā citu nozaru

³ Centrālās statistikas pārvaldes datubāze, <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/db>

lokā, COVID-19 pandēmijas ietekme Latvijā varētu būt mazāka nekā pausts līdzšinējos novērtējumos. Katrā ziņā, to nevar pielīdzināt krīzei.

Atbildētājiem ir bijis grūti nosaukt arī piecas nozares, kas ieguvušas no COVID-19 pandēmijas – atbilžu skaits ir mazāks kā par cietušajām nozarēm saņemto atbilžu skaits un nosaukto nozaru skaits lielāks. Ar katru nākošo ietekmes līmeni (dalījumā: pirmās, otrās, trešās, ceturtais piektās visvairāk ieguvušās nozares) pieauga neatbildēto atbilžu skaits.

Kopumā 212 atbildēs ir nosauktas 55 nozares, darbības vai jomas, kas pēc aptaujas dalībnieku domām COVID-19 pandēmijas ietekmē ir ieguvušas jaunas iespējas

Apvienojot radniecīgās nozares un darbības jomas, iegūstošo nozaru izdalījums kļūst skaidrāks. Tās ir: rūpnieciskas ražošanas nozares un darbības, kas saistītas ar COVID-19 radīta pieprasījuma apmierināšanu, ar IT saistītas nozares un darbības, ar tirdzniecību saistītas nozares un darbības, farmācija un aptieku darbība, Veselības nozare, medicīna un ar pārtikas preču ražošanu saistītas nozares (nosauktas 52,4% no atbildēm).

Arī nozares – ieguvējas ir iespējams pārliecinoši izdalīt no nozaru kopuma, un aptaujas rezultāti ir ticami.

Kaut gan kopējais noskaņojums valstī pauž trauksmi par smagu COVID-19 pandēmijas ietekmi uz Latvijas tautsaimniecību, no dažādām nozarēm, ekonomiskajām darbībām un jomām nākušie aptaujas dalībnieki pauž optimismu un savaldību.

Aptaujas dalībnieki neuzskata, ka COVID-19 pandēmija nozīmīgi ietekmēs viņu darbību, bet arī jaunas iespējas tā nedos.

Vairāk nekā citi apstākļi „Ļoti kavēs darbību” (nozīmīguma kārtībā) finansiālās grūtības, nenoteiktība un neprognozējamība, ceļošanas (mobilitātes) ierobežojumi, ārējā tirgus izmaiņas, izejmateriālu pieejamība.

Organizāciju darbību visvairāk sekmēs papildus finansējums.

Aptaujātie visbiežāk norāda, ka viņu organizācijas, atbildot uz COVID-19 pandēmijas radīto apgrūtinājumu vai iespējām, piekropj mērenu rīcību. Šāda atbilde nav pārsvarā tikai divos rīcības variantos: „Apgūst jaunus produkcijas veidus” un „Aktivizē sociālo dialogu”, kur puse no atbildētājiem ir norādījuši uz pārmaiņām.

Izmaiņas darba organizācijā tiek uztvertas gan kā uzlabojums, gan pasliktinājums, tomēr tās ir gandrīz vienīgās pārliecinoši veiktās pārmaiņas.

Aptaujas dalībnieki ir galvenokārt ieteikuši īstermiņa, tūlītēji īstenojamus pasākumus tautsaimniecības lejupslīdes samazināšanai.

Arī Latvijas tautsaimniecības makroekonomiskie rādītāji neliecina par COVID-19 radītu krīzi. Pievienotās vērtības apjoma samazinājums, salīdzinot ar iepriekšējo ceturksni, ir raksturīgs vairākām lielajām nozarēm, un tas rada arī kopējās pievienotās vērtības samazinājumu. Vairākās nozarēs apjoma samazinājums, salīdzinot ar iepriekšējā gada pirmo ceturksni liecina, ka problēmas ir sākušās pirms COVID-19 pandēmijas. Tas nozīmē, ka uztvert visu pievienotās vērtības samazinājumu kā COVID-19 pandēmijas radītu krīzi nav pareizi.

Statistika atklāj netipisku darbības samazinājumu nozarēs, kas saistītas ar pārvietošanās un pulcēšanās aizliegumu, taču šo nozaru daļa kopējā pievienotā vērtībā nav liela.

Tā kā ES struktūrfondu finansējums nav samazināts (kaut arī ir pārstrukturēts) un ir paredzēts ievērojams finansējums no speciāli COVID-19 krīzes seku likvidēšanai paredzētiem līdzekļiem no Eiropas Savienības īpašās programmas „Jaunās paaudzes ES (*New generation EU*)”, tautsaimniecības attīstībai līdzekļu nav mazāk kā iepriekš un investīciju trūkums nevarētu radīt krīzi.

Turpretī informācijas un komunikācijas pakalpojumu nozares pievienotās vērtības dinamika apgāž priekšstatu par nozares ieguvumu no COVID-19 pandēmijas.

Apstrādes rūpniecībā gan izlaide, gan apgrozījums ir pieaudzis, taču rūpniecības produkcijas apgrozījums vietējā tirgū ir samazinājies, bet eksportam – palielinājies.

Transportā pasažieru skaits gada 1. ceturksnī parasti ir mazāks kā iepriekšējā gada 4. ceturksnī, bet samazinājums nepārsniedz 7%, turpretī 2020. gada 1. ceturksnī samazinājums visos pasažieru pārvadājumu veidos, izņemot trolejbusus, ir apmēram divas reizes lielāks. Pasažieru skaita samazinājuma mērogs ir atkarīgs no kopējā pasažieru skaita nozarē.

Statistika neapstiprina, ka tirdzniecība vietējā tirgū COVID-19 pandēmijas ietekmē ir ieguvēja. Pārtikas produktu tirdzniecībā apjoma samazinājums ir mazāk izteikts, bet pēdējā novērojumu mēnesī tas ir parādījies.

Izmitināšanas nozarei ir sezonāls raksturs, tāpēc klientu apkalpošanas rādītāji gan pieaug, gan samazinās, taču novērojumu pēdējos mēnešos samazinājums ir neredzēti augsts – apmēram uz pusi. Izmitināšanas nozares pievienotā vērtība samazinājusies par 25%.

Arējā tirdzniecībā apjomu samazinājums ir konstatēts, bet tas ir sācies 2018. gada 3. ceturksnī - pirms COVID-19 pandēmijas iestāšanās. Eksporta dinamika kopumā ir apmierinoša kapitālpreču un patēriņa preču segmentā, bet starppatēriņa preču segmentā ir kritums. Importa dinamikas novirzes no tipiskās dinamikas ir lielākas kapitālpreču un starppatēriņa preču segmentos. Patēriņa preču segmentā ir samazinājums, bet tas atbilst tipiskai importa dinamikai patēriņa preču segmentā.

No 2020. gada februāra, kad atklājās pirmie COVID-19 saslimšanas gadījumi, nodarbināto skaits ir krasi samazinājies, bet bezdarbnieku skaits – pieaudzis. Eksperti prognozē, ka 2020. gada beigās tas varētu sasniegt 12%. Tomēr bezdarba rādītāji pagaidām nav satraucoši – tieši otrādi, tā ir zīme, ka tad, kad ekonomikā ieplūdis atvēršanai paredzētie līdzekļi, to apgūšanai darba resursu netrūks.

Darba samaksa saglabā līdzšinējo dinamiku un turpina paaugstināties.

Nekustamā īpašuma tirgus, kas parasti ir jūtīgs pret pirmskrīzes apstākļiem un ātri reaģē uz iedzīvotāju ienākumu samazināšanos, ir labā stāvoklī – tas liecina, ka iedzīvotāju materiālais stāvoklis un ticība nākotnei ir apmierinoša.

Ne aptaujas atbildes un kopējā noskaņa, ne arī makroekonomiskie rādītāji neliecina, ka Latviju apdraudēta COVID-19 pandēmijas izraisīta krīze, ja vien gadījumā, ja pandēmija atjaunojas, sabiedrības aizsardzībai netiek atkārtoti ieviesti vēl stingrāki un ilgstošāki ārkārtas pasākumi Latvijā un valstīs, kas ir tās ekonomiskie partneri.

Aptaujas rezultātus un makroekonomiskos rādītājus apkopojusi akad. Raita Karnīte, 2020. gada 19. jūnijs